

Concept Paper Conferentie Onderzoek Cultuureducatie 2011 Naar een definitie van cultuurgebaseerd onderwijs

Esther Bos
Universiteit van Leiden
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht

Inleiding

Het begrip cultuurgebaseerd onderwijs werd in 2003 geïntroduceerd door Maarten Hamel en Frits Wielders van de Johan de Witt Scholengroep te Den Haag (Ottevanger en Van der Vegt, 2004). Deze scholengroep werkte samen met het Volksbuurtmuseum van de Haagse Schilderwijk aan de ontwikkeling van een Europese variant op de Amerikaanse Museum School. In 2004 werd in Utrecht het Amadeus Lyceum, een school voor eigentijds onderwijs opgericht. Deze school nam, geïnspireerd door de ervaringen van de Johan de Witt Scholengroep, cultuurgebaseerd onderwijs als uitgangspunt voor het ontwerp van een geïntegreerd curriculum. Het Amadeus Lyceum beschrijft cultuurgebaseerd onderwijs als levensecht onderwijs dat vertrekt vanuit kunst en cultuur. Het onderwijs is vakoverstijgend, verschillende vakken werken samen aan een thema of een kwestie, hierbij wordt gebruikt gemaakt van culturele stimuli, zoals het bekijken van een film, het bezoeken van een tentoonstelling of samen muziek maken. In alle modules cultuurgebaseerd onderwijs worden cultureel erfgoed en/of de verschillende kunstdisciplines (architectuur, beeldende kunst, film, literatuur, muziek, theater en dans) geïntegreerd. Een deel van het onderwijs wordt ontworpen en uitgevoerd in samenwerking met kunstenaars en medewerkers van culturele instellingen (Bos en Vlastuin, 2010).

In Nederland zijn er verschillende scholen die onderwijs verzorgen dat overeenkomsten vertoont met cultuurgebaseerd onderwijs (zie bijvoorbeeld Hagen, Konings en Haanstra 2009, Twaalfhoven 2009 en de sites www.cultuurprofielscholen.nl, www.vmbokunstenaars.nl en www.cultuuralsbasis.nl). Het begrip cultuurgebaseerd onderwijs wordt niet door alle scholen gehanteerd en daar waar het gebruikt wordt, komen we uiteenlopende interpretaties tegen. Ook onder docenten van dezelfde school bestaan er verschillende visies en ideeën over de invulling van dit onderwijsconcept (Volman, Sligte, Derriks en Bulterman-Bos, 2009). Om te komen tot een afbakening van het concept cultuurgebaseerd onderwijs en het beschrijven van een theoretisch kader voor deze onderwijsvernieuwing, vergelijken we in dit artikel beschrijvingen van cultuurgebaseerd onderwijs uit de praktijk van het voortgezet onderwijs met andere benaderingen van cultuureducatie. Vervolgens formuleren we kenmerken van cultuurgebaseerd onderwijs. Dit doen we niet alleen omdat er behoefte bestaat aan meer duidelijkheid over dit concept, maar ook omdat we in een vervolgstudie willen onderzoeken welke praktijkkennis relevant is voor kunstvakdocenten die cultuurgebaseerd onderwijs ontwikkelen en uitvoeren.¹ Uit de praktijk blijkt dat het ontwikkelen van een dergelijk onderwijsconcept, waarbij sprake is van samenwerking tussen schoolvakken én met culturele instellingen, niet eenvoudig is (Volman et al., 2009). Ook weten we dat werken met een geïntegreerd curriculum hoge eisen stelt aan docenten (onder andere Parsons, 2004 en Van Boxtel et al., 2009). Met deze eerste deelstudie hopen we duidelijkheid te verschaffen over de kenmerken en uitgangspunten van cultuurgebaseerd onderwijs en meer inzicht te geven in de theoretische achtergronden van dit concept. Hiermee is dit onderzoek relevant voor docenten en schoolleiders die werken op scholen die cultuurgebaseerd onderwijs (gaan) ontwikkelen, opleiders aan docentenopleidingen van de kunstvakken en voor

1 In ons onderzoek wordt praktijkkennis opgevat als een geheel van kennis, opvattingen en interactieve cognities van docenten (Meijer, 1999)

beleidsmakers en onderzoekers op het gebied van cultuureducatie.

Methode van onderzoek

Het onderzoek is in september 2010 gestart met een inventariserende literatuurstudie naar verschillende definities van cultuurgebaseerd onderwijs. Vervolgens zijn documenten (schoolgidsen, websites, docentenhandleidingen) geanalyseerd van drie scholen die deze vorm van onderwijs aanbieden (New York City Museum School, de Johan de Witt Scholengroep uit Den Haag en het Amadeus Lyceum te Vleuten) en zijn er verkennende gesprekken gevoerd met schoolleiders en docenten. Daarnaast is er een literatuurstudie uitgevoerd naar benaderingen die overeenkomsten vertonen met cultuurgebaseerd onderwijs. In dit artikel vergelijken we de beschrijvingen uit de praktijk met de uitkomsten van de literatuurstudie.

Cultuurgebaseerd onderwijs en het begrip cultuur

Het begrip cultuurgebaseerd onderwijs is als eerste door docenten van de Johan de Witt Scholengroep beschreven als “een leermethodiek waarbij pedagogische-didactische principes van de Cultuurschool worden gehanteerd.” De Cultuurschool wordt gedefinieerd als een instelling die onderwijs verzorgt dat gebaseerd is op het leren vanuit een museumobject, cultureel erfgoed (zowel materieel als immaterieel) of een podium- of kunstdiscipline, en gebruik maakt van de mogelijkheden die de multiculturele samenleving biedt.” (Ottevanger en Van der Vegt, 2004). Als we deze definitie vergelijken met de beschrijving van cultuurgebaseerd onderwijs van het Amadeus Lyceum zien we dat in beide beschrijvingen gesproken wordt over leren vanuit *kunstdisciplines* en *cultureel erfgoed*. Cultuurgebaseerd onderwijs kan dus beschouwd worden als een vorm van cultuureducatie. Volgens de website van Cultuurnetwerk Nederland, het landelijk expertisecentrum voor cultuureducatie, laat cultuureducatie mensen kennismaken met kunst- en cultuuruitingen en verdiept het inzicht daarin. In de praktijk wordt cultuureducatie gehanteerd als verzamelbegrip voor kunsteducatie, erfgoededucatie en media-educatie.² Dat cultuureducatie vooral een beleidsterm is blijkt uit de definitie van de Onderwijsraad (2006): “Cultuureducatie is geen schoolvak, ook al wordt er door allerlei partijen – overheid, media, cultuursector en het onderwijs zelf – vaak zo over gesproken. Het verzamelbegrip cultuureducatie is een beleidsterm die zowel kunsteducatie als literatuureducatie, erfgoededucatie en media-educatie omvat. Het begrip cultuureducatie verwijst bovendien zowel naar onderwijs met als onderwijs over kunst, cultureel erfgoed en media.”

Deze definities leveren nog geen duidelijkheid op over het begrip cultuur en het onderscheid tussen kunst- en cultuureducatie. Van Heusden (2010) constateert dat de onduidelijkheid over de begrippen cultuur- en kunsteducatie veel vragen oproept en het formuleren van een visie op cultuureducatie bemoeilijkt. En Bamford (2007) stelt: “In Dutch, cultuur (culture) is the broad description for all things created by people, while *kunst* (arts) is the creative culture. Despite this seemingly simple separation, the terms *cultuureducatie* and *kunsteducatie* are confused in practice and the distinction is not clear.” (Bamford, 2007, p. 33). In publicaties over cultuurgebaseerd onderwijs zien we deze verwarring terug en worden de termen kunst, cultuur en erfgoed meestal in één adem genoemd (zie bijvoorbeeld Ottevanger en Van der Vegt, 2004; Twaalfhoven, 2009; Bos en Vlastuin, 2010). In de beschrijvingen van het leergebied Kunst en cultuur voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs en het examenprogramma voor het vak Culturele en Kunstzinnige Vorming (CKV) wordt het onderscheid tussen kunst en cultuur evenmin duidelijk benoemd. Zo wordt in de concretisering van de kerndoelen voor het leergebied kunst en cultuur aangegeven dat leerlingen hun kennismaking met kunstzinnige en andere

2 Website www.cultuurnetwerk.nl geraadpleegd op 20 mei 2011

culturele uitingen verdiepen en verbreden (Rass, 2007).

Het begrip cultuur lijkt in de beschrijvingen van cultuurgebaseerd onderwijs nog andere betekenissen te krijgen, bijvoorbeeld omdat er verwezen wordt naar de mogelijkheden die de multiculturele samenleving biedt (Ottevanger en Van der Vegt, 2004) en aangesloten moet worden bij de culturele identiteit van de leerling (website Johan de Witt Scholengroep). Oorspronkelijk is deze vorm van onderwijs ontstaan vanuit een behoefte beter aan te sluiten bij de leerlingen en hun omgeving (Ottevanger en Van der Vegt, 2004). Aansluiten bij de behoeften van leerlingen blijkt ook een belangrijk uitgangspunt te zijn voor de New York City Museum School: "In 1993, the New York City Museum School was created as an answer to the call for smaller, community-based schools that would better serve the needs of college-bound students. The founders, a museum educator and a teacher/administrator, proposed a secondary school in which students would use museum resources to meet city and state curricular mandates in all subject areas. Convinced that the richness of the museum environment would stimulate curiosity and provide opportunities for rigorous engaged learning and the sharing of knowledge, they recruited staff, parents and students." (NYC Module Handbook, 2010, p. 1). De aandacht voor de leefwereld van de leerlingen zien we ook terug bij het Amadeus Lyceum. Deze school geeft aan dat cultuurgebaseerd onderwijs bij kan dragen aan de persoonlijke ontwikkeling en identiteitsvorming van de leerlingen. In de schoolgids van staat omschreven dat het onderwijs leerlingen stimuleert:

- om hun wereld steeds groter te laten worden, hun eigen blikveld op de wereld te verrijken door ervaringen en kennis te verwerven;
- positie te bepalen, keuzes te maken waarin zij recht doen aan hun eigenheid in verbondenheid met, en met respect voor, de wereld om hen heen;
- zichzelf uit te drukken op creatieve wijze en zichzelf te laten zien aan anderen. (Schoolgids Amadeus Lyceum, 2010, p. 4)

Interessant in dit verband is dat alledrie de scholen aangeven dat voor de aansluiting bij de leefwereld en leerstijl van leerlingen Gardners theorie van meervoudige intelligenties van belang is. In de praktijk blijkt dit onder andere uit de nadruk die gelegd wordt op creatieve verwerkingsvormen van opdrachten (Bos en Vlastuin, 2009).

Samenvattend kan gesteld worden dat het begrip cultuur in de beschrijvingen van cultuurgebaseerd onderwijs verschillende betekenissen heeft en verwijst naar het gebruik van kunstuitingen (beeldende kunst, architectuur, vormgeving, literatuur, film, theater, muziek en dans) en cultureel erfgoed als motor voor het leren. Daarnaast verwijst het begrip cultuurgebaseerd naar het feit dat er rekening gehouden wordt met de eigenheid, leefwereld en cultureel diverse achtergrond van leerlingen.

Vergelijking met andere benaderingen van cultuureducatie

Om te komen tot een definitie van cultuurgebaseerd onderwijs hebben we onderzocht in hoeverre dit onderwijsconcept overeenkomt met andere vormen van onderwijs en cultuureducatie. In onderstaand schema geven we een overzicht van begrippen en benaderingen uit internationale literatuur die verwant zijn aan cultuurgebaseerd onderwijs. Bij de keuze voor de benaderingen in dit schema hebben we ons laten leiden door onze (voorlopige) omschrijving van cultuurgebaseerd onderwijs, die gebaseerd is op documenten van de Johan de Witt Scholengroep en het Amadeus Lyceum:

Cultuurgebaseerd onderwijs is levensecht onderwijs dat is gebaseerd op het leren vanuit een museumobject, cultureel erfgoed of een kunstdiscipline en gebruik maakt van de mogelijkheden die de multiculturele samenleving biedt. De leerstof wordt vakoverstijgend en vaak thematisch aangeboden. Daarnaast wordt er bij het ontwerpen van dit onderwijs rekening gehouden met de eigen cultuur en leerstijl van de leerlingen.

	samenvatting
kunsteducatie	Doelgericht leren omgaan met kunst, als persoonlijk uitdrukkingmiddel en als cultureel fenomeen. Gaat over alle kunstdisciplines: beeldende kunst, architectuur en vormgeving, literatuur, mode, film, theater, muziek en dans en omvat zowel actieve, reflectieve en receptieve vaardigheden.
erfgoededucatie	Erfgoededucatie omvat onderwijs met en over monumenten, landschappen, bibliotheken en archieven, museale voorwerpen en het geheel van tradities, verhalen, rituelen en gebruiken dat immaterieel of levend erfgoed wordt genoemd.
authentieke kunsteducatie	Onderwijs waarbij levensechte probleemsituaties worden aangeboden die zowel een relatie hebben met de kunstbeleving en kunstbeoefening van de leerling als met het domein van de professionals (de kunstwereld).
authentiek leren	Authentiek leren vindt plaats in voor de lerende relevante, praktijkgerichte en levensechte contexten, waarbij hij/zij een actieve constructieve en reflectieve rol vervult, mede via de communicatie en interactie met anderen.
cultuuronderwijs	Cultuur wordt hier opgevat als een cognitief proces. Cultuuronderwijs ontwikkelt het vermogen tot cultureel zelfbewustzijn. Voor ontwikkeling van cultureel zelfbewustzijn worden vier basisvaardigheden onderscheiden: waarnemen, verbeelden, conceptualiseren en analyseren. Cultuuronderwijs vinden we het sterkst terug in de schoolvakken die cultuur als onderwerp hebben: talen, kunstvakken, filosofie, geschiedenis, maatschappijleer.
omgevings- onderwijs	De eigen leefomgeving staat centraal als uitgangspunt en object van studie. Eigen leefomgeving is de wereld waarin iemand vrijwel dagelijks verkeert voor school, werk, winkelen en recreatie. Het kan hierbij gaan om cultureel erfgoed, maar ook om natuur.
projectonderwijs	Manier van leren waarbij een levensnabij, maatschappelijk relevant probleem in zijn totaliteit wordt benaderd vanuit diverse invalshoeken. Projectonderwijs biedt scholen mogelijkheden voor het werken aan vakoverstijgend onderwijs, kennis en vaardigheden, buitenschools leren en gedifferentieerd onderwijs.
geïntegreerd curriculum (ook aangeduid als vakintegratie of interdisciplinair werken)	Een curriculumbenadering waarin de methodologie en taal van meer dan één discipline worden toegepast om een centraal thema, kwestie, probleem, onderwerp of ervaring te bestuderen. De vakinhouden komen in relatie tot elkaar aan de orde om een probleem op te lossen of tot een overstijgend conceptueel kader te komen.
Arts integration as a curricular connection process (ook aangeduid als arts based of arts infused curriculum)	Inhoudelijke verbinding in het curriculum tussen kunst- en andere vakken waarbij wordt uitgegaan van 'big ideas' en gedeelde concepten. Het gaat bij deze vorm van integratie om betekenisvol leren waarbij verbindingen worden gemaakt met levensechte, maatschappelijke problemen en persoonlijke ervaringen.
Arts integration as learning through the arts	Integratie opgevat als leren door de kunsten, vanwege de transfer van kunst naar prestaties in andere leergebieden.

Arts integration as a process of collaboration (vergelijkbaar met creatief partnerschap)	Integratie als samenwerking tussen scholen en culturele instellingen, tussen kunstenaars en docenten en tussen kunstvakdocenten en docenten van andere vakken.
Artful thinking	Programma waarbij leerlingen leren kunstzinnig te denken. In het programma worden kunstwerken bestudeerd en geïnterpreteerd in plaats van gemaakt. Kunstwerken worden gebruikt als een manier om het denken en leren van de leerlingen te ontwikkelen, niet alleen binnen het domein van de kunstvakken maar ook daarbuiten.
Museum Learning Process (MLP)	Manier van leren zoals toegepast op Amerikaanse Museumsscholen. Het Museum Learning Process (MLP) is een methode waarbij de leerdoelen behaald worden door een combinatie van museumlessen en lessen op school. De methode bestaat onder andere uit zes verschillende strategieën om kritisch te leren denken.

schema 1: benaderingen die verwant zijn aan cultuurgebaseerd onderwijs.³

Om te komen tot een definitie en kenmerken van cultuurgebaseerd onderwijs vergelijken we dit onderwijsconcept met de benaderingen uit bovenstaand schema. Een aantal begrippen blijkt niet bruikbaar omdat ze niet specifiek genoeg blijken te verwijzen naar een onderwijsconcept, benadering of methode (kunsteducatie, erfgoededucatie en creatief partnerschap). In eerste instantie maken we de vergelijking op basis van schema 1 en een overzicht van de visies en doelstellingen van elke benadering (schema 3, zie bijlage). Een aantal benaderingen blijkt dusdanig met elkaar te overlappen dat we ze in onderstaand overzicht van overeenkomsten en verschillen met cultuurgebaseerd onderwijs hebben samengevoegd.

Benadering	Overeenkomst met cultuurgebaseerd onderwijs	Verskil met cultuurgebaseerd onderwijs
Authentieke kunsteducatie en authentiek leren	Nadruk op levensecht en betekenisvol leren, directe relatie met maatschappelijke thema's en de professionele kunstwereld; Onderwijs is inhoudelijk georiënteerd op de leefwereld van de leerling;	Er hoeft geen sprake te zijn van vakoverstijgend werken (kan ook binnen een kunstvak plaatsvinden).
Cultuuronderwijs	Ook bij de ontwikkeling van het cultureel zelfbewustzijn wordt uitgegaan van de eigen cultuur	De vier basisvaardigheden worden niet expliciet benoemd in cultuurgebaseerd onderwijs;

3

De begrippen in schema 1 zijn niet allemaal gelijksoortig, een korte toelichting:

- de eerste twee begrippen (kunst- en erfgoededucatie) zijn beleidstermen. Naast kunsteducatie wordt literatuureducatie vaak apart vermeld, in dit schema beschouwen we literatuureducatie als een onderdeel van kunsteducatie;
- bij cultuuronderwijs en authentieke kunsteducatie gaat het om beschrijvingen door onderzoekers. Beide kunnen worden opgevat als een ideale benadering van cultuureducatie op school;
- dan zijn er nog begrippen die verwijzen naar een specifieke aanpak of methodiek (omgevingsonderwijs, projectonderwijs, Artful Thinking, Museum Learning);
- tot slot bevat het schema begrippen meer in algemene zin aangeven hoe het curriculum georganiseerd kan worden (geïntegreerd curriculum, arts integration, interdisciplinair werken).

	<p>van de leerling;</p> <p>Uit de uitgangspunten van cultuurgebaseerd onderwijs blijkt dat er aandacht is voor reflectie en persoonlijke ontwikkeling;</p> <p>Cultuuronderwijs omvat niet alleen de kunstvakken, net als bij cultuurgebaseerd onderwijs worden ook niet-kunstvakken zoals geschiedenis en maatschappijleer betrokken</p>	<p>Bij cultuuronderwijs sprake is geen sprake van culturele stimuli (andere opvatting van cultuur?)</p> <p>Het is de vraag op welke manier de reflectie op de eigen cultuur en die van anderen centraal staat;</p>
Omgevingsonderwijs	<p>Net als bij cultuurgebaseerd onderwijs vindt een deel van het onderwijs ook buiten de schoolmuren plaats;</p> <p>Nadruk op leefwereld door nadruk op eigen leefomgeving;</p> <p>Nadruk op identiteitsvorming.</p>	<p>Omgevingsonderwijs maakt geen onderscheid tussen cultuur en natuur, cultuurgebaseerd onderwijs doet dit wel (gaat uit van culturele stimuli)</p>
Projectonderwijs	<p>Nadruk op levensecht leren, uitgaan van maatschappelijk relevante thema's en problemen;</p> <p>Leren in samenhang (samenwerking tussen vakken)</p>	<p>Kunst en cultuur hoeven niet het vertrekpunt voor het leren te zijn;</p> <p>projectonderwijs kan incidenteel zijn, het is de vraag of cultuurgebaseerd onderwijs dit ook is.</p>
Geïntegreerd curriculum – interdisciplinair werken – arts integration	<p>Vakintegratie (samenwerking tussen vakken) door inhoudelijke verbinding in het curriculum;</p> <p>betekenisvol leren vanuit maatschappelijk relevante thema's;</p>	<p>Cultuurgebaseerd onderwijs lijkt niet expliciet aandacht te besteden aan meta-cognitieve vaardigheden en interdisciplinair denken;</p> <p>een culturele stimulus hoeft niet het uitgangspunt van een geïntegreerd curriculum te zijn</p> <p>bij cultuurgebaseerd onderwijs lijkt vooral thematisch werken toegepast te worden het is de vraag in hoeverre betekenisvolle kwesties centraal staan.</p>
Arts integration as learning through the arts	<p>Instrumeel gebruik van kunst en erfgoed (kunst als illustratie) kan voorkomen</p>	<p>De doelstellingen van cultuurgebaseerd onderwijs gaan verder dan het instrumenteel gebruik van kunst en erfgoed.</p>
Artful thinking	<p>Kunstwerk als vertrekpunt, ook voor het denken en leren in</p>	<p>De dispositiegerichte aanpak en specifieke methodiek van</p>

	andere vakgebieden	Artful Thinking zijn niet terug te zien in cultuurgebaseerd onderwijs
Museum Learning Process (MLP)	Museumobjecten als vertrekpunt voor het leren, het onderwijs vindt deels buiten de schoolmuren plaats; Leren in een authentieke context.	Cultuurgebaseerd onderwijs gebruikt als culturele stimuli ook podiumkunsten; Het MLPproces met de zes vaardigheden zijn niet expliciet benoemd bij cultuurgebaseerd onderwijs.

Schema 2: vergelijking cultuurgebaseerd onderwijs met andere benaderingen

Op basis van deze vergelijking komen we tot een beschrijving van cultuurgebaseerd onderwijs aan de hand van de volgende kenmerken:

- er is sprake van een culturele stimulus. Deze stimulus is afkomstig uit de wereld van de (professionele) kunst en/of die van het cultureel erfgoed. Hiermee vertoont deze onderwijsvorm overeenkomsten met het ideaal van authentieke kunsteducatie, Artful Thinking en Museum Learning waarbij de confrontatie met kunstuitingen en cultureel erfgoed ook het vertrekpunt voor het leren vormen;
- er is sprake van authentiek en betekenisvol leren. De leerlingen worden geconfronteerd met levensechte thema's en vraagstukken en de manier waarop kunstenaars deze situaties of vraagstukken verbeelden. Deze aanpak zien we terug in benaderingen waarbij sprake is van Arts Integration, geïntegreerd curriculum, Museum Learning, project- en omgevingsonderwijs en authentieke kunsteducatie. Bij al deze vormen van onderwijs is het versterken van de relatie tussen school en maatschappij van belang;
- er wordt uitgegaan van de eigen cultuur van de leerling en rekening gehouden met de eigenheid en leerstijl van de leerling. Dit zien we ook terug bij cultuuronderwijs waar sprake is van de ontwikkeling van een cultureel zelfbewustzijn. Aansluiting bij de leefwereld van de leerlingen is ook van belang bij authentieke kunsteducatie, project- en omgevingsonderwijs. Ruimte voor persoonlijke stellingname wordt expliciet genoemd bij authentieke kunsteducatie;
- er is sprake van vakoverstijgend onderwijs of vakintegratie, er worden niet alleen verbanden gelegd tussen kunstvakken maar juist ook tussen andere schoolvakken en (één of meer) kunstvakken. Net als bij arts integration of geïntegreerd curriculum gaat het bij cultuurgebaseerd onderwijs om levensecht, motiverend en betekenisvol onderwijs dat aangeboden wordt rond thema's of maatschappelijke vraagstukken. Verbanden tussen kunstvakken en andere vakken kunnen ook gelegd worden vanwege de transfer van kunst naar leerprestaties naar andere vakken (learning through the arts).

De vergelijking levert de volgende vragen op:

- hoe wordt er gewerkt met de culturele stimuli en in hoeverre zien we hierbij de methodiek van Artful Thinking en Museum Learning terug?
- In hoeverre is er bij cultuurgebaseerd onderwijs aandacht voor meta-thinking

- skills (metacognitieve vaardigheden) en interdisciplinair denken?
- In hoeverre staan bij cultuurgebaseerd onderwijs betekenisvolle kwesties en maatschappelijke vraagstukken centraal?
- wat betekent “uitgaan van de eigen cultuur van de leerling”? Hoe leren leerlingen reflecteren op hun eigen cultuur en die van anderen?
- Wat betekent rekening houden met de leerstijl van leerlingen en welke rol speelt de theorie van de meervoudige intelligenties hierbij?
- Hoe is de verhouding tussen 'learning through the arts' (instrumenteel gebruik van de kunsten) en integratie tussen kunst- en andere vakken door inhoudelijke verbinding in het curriculum?

Deze vragen kunnen als leidraad dienen voor de volgende stap in ons onderzoek. Met behulp van case-studies naar cultuurgebaseerde onderwijsmodules en semi-gestructureerde interviews met docenten en andere experts gaan we toetsen of de door ons geformuleerde kenmerken volledig zijn en hoe deze kenmerken terug te zien zijn in de praktijk van het cultuurgebaseerd onderwijs.

Referenties:

- Bamford, A., (2007) *Netwerken en verbindingen: arts and cultural education in The Netherlands*, Den Haag: Ministerie van OCenW.
- Bos, E. en Vlastuin, J. (2010) *Leren als levenskunst: cultuurgebaseerd onderwijs op het Amadeus Lyceum*. In: Brigitte Dekeyzer (red.) *Education through art. Kunst- en cultuureducatie als motor van leren*, Apeldoorn: Garant Uitgeverij
- Burnaford, G., Brown, S., Doherty, J. & McLaughlin, H. (2007). *Arts integration: Frameworks, research & practise. A literature review*. Arts Education Partnership.
- Drake, S.M., (2007). *Creating standards-based integrated curriculum: aligning curriculum, context, assessment and instruction*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- Haanstra, F., (2001) *De Hollandse Schoolkunst*, oratie. Utrecht Cultuurnetwerk Nederland.
- Haanstra, F., Van Strien, E., Wagenaar, H. (2006) *Docenten en leerlingen over de lespraktijk beeldende kunst en cultuur*, Amsterdam: Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
- Hagen, T, Konings, F.E.M., Haanstra, F., (2009) *Grenzen aan samenhang. De kunstvakken in de vernieuwde onderbouw voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten.
- Heusden, B. van (2010) *Cultuur in de spiegel: naar een doorlopende leerlijn geïntegreerde cultuureducatie*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- King, K. S, (1998). *Museum Schools.: institutional partnership and museum learning*. Paper presented at the annual meeting of the American Research Association, San Diego.
- Onderwijsraad (2006) *Advies. Onderwijs in cultuur*, Den Haag
- Meijer, P.C. (1999). *Teachers' practical knowledge. Teaching reading comprehension in secondary education*. Academisch Proefschrift. Leiden: Universiteit Leiden.
- Nikitina, (2002) *From a community of people to a community of disciplines: the art of integrative humanities at St. Paul's School*, Project Zero: Harvard Graduate School of Education
- Ottevanger, D. Vegt J. van der, (2004) *De wereld in. De weg naar cultuurgebaseerd onderwijs*, Den Haag
- Palmer, P. en Tishman, S. (2007), *Het is de moeite om na te denken over kunst*. In: *Effecten van kunsteducatie in internationaal perspectief*. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland
- Parsons, M. (2004), *Arts and integrated curriculum*. In E.W. Eisner & M. D.Days (Eds)

Handbook of research in policy and Art Education. (p. 775 – 794). London: Lawrence Erlbaum Publishers.

- Rass, A. (2007), *Concretisering van de kerndoelen kunst en cultuur*, Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling
- Riessen, M. en Van Manen I. (2006), *Omgevingsonderwijs van project naar praktijk*, Assen: Van Gorcum
- Roelofs E. C. & Houtveen A.A.M.(1999). Didactiek van authentiek leren in de basisvorming. Stand van zaken bij docenten Nederlands en wiskunde. *Pedagogische Studiën*, 76(4), p. 237-257.
- Van Boxtel, C. A. M. (red.)(2009). *Vakintegratie in de Mens- en Maatschappijvakken. Theorie en praktijk*. Amsterdam: Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken en Landelijk Expertisecentrum Economie en Handel.
- Van Heusden, B., (2010) *Cultuur in de spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Verloop, N. en Lowyck, J., (2003) *Onderwijskunde. Een kennisbasis voor professionals*, Groningen: Wolters-Noordhoff
- Twaalfhoven, A., (2009) Kunst als voertuig voor alle schoolvakken in *Bulletin Cultuur en School* 55 (12), p. 9 – 11
- Volman, M., Sligte, H., Derriks, M., en Bulterman-Bos, J., *Op zoek naar duidelijkheid en balans. Onderzoeksverslag Amadeus Lyceum schooljaar 2008 – 2009*. Amsterdam: Expeditie Durven, delen, doen.

Websites, geraadpleegd 20 mei 2011:

www.amadeuslyceum.nl
www.cultuuralsbasis.nl
www.cultuurnetwerk.nl
www.cultuurprofielscholen.nl
www.jwc.nl
www.nycmuseumschool.net
www.pz.harvard.edu/tc/index.cfm
www.vmbokunstenaars.nl

Bijlage
schema 3: visies en doelstellingen

	samenvatting	visie	doelen
Authentieke kunsteducatie	Onderwijs waarbij levensechte probleemsituaties worden aangeboden die zowel een relatie hebben met de kunstbeleving en kunstbeoefening van de leerling als met het domein van de experts (professionals uit de kunstwereld).	<p>Streven naar relevantie van het leren buiten de school, hierbij is het van belang de leefwereld van de leerling te verbinden met actuele ontwikkelingen in de kunstwereld.</p> <p>Aandacht voor jeugdcultuur, culturele diversiteit en actuele kunst is van belang voor kunstonderwijs.</p>	<p>Authentieke kunsteducatie beoogt vooroordelen, naïeve denkbeelden en technische beperkingen te verminderen, maar wel de interne drijfveer en motivatie van de naïeve lerende in de kunst te behouden. Die drijfveer is om op symbolische wijze eigen ideeën en gevoelens over zichzelf of de wereld vorm te geven. (Haanstra, 2001)</p> <p>Haanstra, Van Strien en Wagenaar (2006) benoemen criteria waar doelen uit af te leiden zijn: een productieve leeromgeving die gericht is op metacognitieve processen. <i>De leerling laten articuleren, reflecteren en verantwoording laten afleggen;</i> inhoudelijk oriëntatie op de leefwereld van de leerlingen en hun voorkennis, <i>ruimte laten voor persoonlijke stellingname</i> en aandacht schenken aan eigen interesses en behoeften.</p>
Cultuuronderwijs	<p>Cultuur wordt hier opgevat als een cognitief proces. Cultuuronderwijs ontwikkelt het vermogen tot cultureel zelfbewustzijn. Cultuuronderwijs is onderwijs in zelfwaarneming, zelfverbeelding, zelfbegrip en zelfanalyse</p> <p>Nadruk op doorlopende leerlijn die aansluit bij de ontwikkeling van leerlingen.</p>	<p>Cultuuronderwijs is nodig omdat het persoonlijke en collectieve bewustzijn uiteindelijk bepaalt hoe ze handelen. (Van Heusden, 2010)</p> <p>Cultuuronderwijs leert leerlingen omgaan met die constante veranderingen die ze in hun persoonlijk leven of in de maatschappij tegenkomen. Dus omgaan met uiteenlopende situaties in de wereld, maatschappij of persoonlijk leven die leerlingen niet direct herkennen en waarover ze een standpunt in kunnen nemen. (Rass, 2009)</p>	<p>Het productieve en receptieve vermogen tot zelfreflectie, het inzicht in de eigen cultuur en die van anderen en in de cultuur in het algemeen te vergroten en in verschillende media te leren uitdrukken. (Van Heusden, 2010)</p> <p>Het concrete streven is dat leerlingen weten hoe ze bij nieuwe ontdekkingen, nieuwe situaties of nieuwe uitspraken de verschillende media en de vier basisvaardigheden kunnen inzetten, om over de vragen die er leven een interne en externe dialoog te kunnen voeren.</p> <p>Hiervoor is nodig dat leerlingen: Werken aan een rijk cultureel zelfbewustzijn (metacognitie) afgestemd op hun eigen ontwikkelingsniveau, omdat dit de basis vormt voor het handelen binnen cultuur.</p>
Omgevingsonderwijs	<p>De eigen leefomgeving staat centraal als uitgangspunt en object van studie.</p> <p>Eigen leefomgeving is de wereld waarin iemand vrijwel dagelijks verkeert voor school, werk,</p>	<p>Komt tegemoet aan het ervaren van een eigen identiteit en zorg dragen voor eigen omgeving in tijdperk van globalisatie. Investeren in de binding van leerlingen met hun sociale en fysieke leefomgeving.</p>	<p>Leerlingen leren medeverantwoordelijkheid te dragen voor hun eigen leefomgeving (Vankan, 1991)</p> <p>Leerlingen leren concrete verschijnselen waarnemen en te schakelen tussen het concrete en het abstracte;</p>

	winkelen en recreatie. (Van Riessen en Van Manen, 2006) Het kan hierbij gaan om cultureel erfgoed, maar ook om natuur	Dwingt tot actief en zelfstandig leren, leidt tot ervaringskennis dit vormt een krachtige basis voor de constructie van nieuwe kennis	Het oplossen van problemen en trainen van onderzoeksvaardigheden zoals waarnemen, vragen stellen, vergelijken, interpreteren, analyseren, etc. (Van Riessen en Van Manen, 2006)
Project-onderwijs	Manier van leren waarbij een levensnabij, maatschappelijk relevant probleem in zijn totaliteit wordt benaderd vanuit diverse invalshoeken (Verloop en Lowyck, 2003) Projectonderwijs biedt scholen mogelijkheden voor het werken aan vakoverstijgend onderwijs, kennis en vaardigheden, buitenschools leren en gedifferentieerd onderwijs. (Handboek Projectonderwijs, SLO)	Leerlingen worden in staat gesteld om zelfstandig en kritisch de werkelijkheid om zich heen te onderzoeken Scholen hopen met projectonderwijs leerlingen meer verantwoordelijk te maken voor de uitvoering van opdrachten, meer eigen inbreng te geven, meer te motiveren en uit te dagen (SLO)	Kan verschillen per project, veel nadruk op kritisch denken, probleemoplossen en onderzoek doen. Leren samenhang te zien tussen vakken en leergebieden. Leerlingen worden in staat gesteld om zelfstandig en kritisch de werkelijkheid om zich heen te onderzoeken (Van Boxtel et al., 2009)
geïntegreerd curriculum (vakintegratie) inter-disciplinair werken Arts integration	Een curriculumbenadering waarin de methodologie en taal van meer dan één discipline worden toegepast om een centraal thema, kwestie, probleem, concept of ervaring te bestuderen. De vakinhouden komen in relatie tot elkaar aan de orde om een probleem op te lossen of tot een overstijgend conceptueel kader te komen. Bij arts integration wordt er een inhoudelijke verbinding aangegaan tussen kunstvakken onderling of tussen kunstvakken en andere vakken.	When well planned and implemented, arts integration is one of the most effective ways for a wide range of students with a wide range of interests, aptitudes, styles, and experiences to form a community of active learners taking responsibility for and ownership of their own learning. (Burnaford et al., 2001) More than building a factual knowledge base, the emphasis of an interdisciplinary program seems to be on developing this “bend of mind,” or meta-thinking skills, that allow students to remain learners and seekers of information. More than becoming history or art students, graduates of the program are prepared to become expert sifters, searchers, and synthesizers of knowledge. (Nikitina, 2002) Een geïntegreerde aanpak maakt het leren betekenisvol en aantrekkelijk voor leerlingen, draagt bij aan betere leeruitkomsten en aan andere leeruitkomsten die aansluiten bij wat de samenleving vraagt aan	Ontwikkelen van meta-cognitieve vaardigheden (meta-thinking skills) om problemen op te lossen. interdisciplinair denken

		competenties. (Van Boxtel, et al., 2009)	
Arts integration as learning through the arts	Integratie opgevat als leren door de kunsten, vanwege de transfer van kunst naar prestaties in andere leergebieden.	Kunst(beoefening) bevordert leerprestaties in andere disciplines	Gericht op het trainen van vaardigheden (b.v. toneel spelen kan bijdragen aan de sociale vaardigheden van leerlingen)
Artful thinking	Programma waarbij leerlingen leren kunstzinnig te denken. In het programma worden kunstwerken bestudeerd en geïnterpreteerd in plaats van gemaakt. Kunstwerken worden gebruikt als een manier om het denken en leren van de leerlingen te ontwikkelen, niet alleen binnen het domein van de kunstvakken maar ook daarbuiten.	Stronger thinking and learning through the power of art (website Artful Thinking) Denkvaardigheden zijn belangrijk, maar het aanleren van denkvaardigheden alleen is wellicht niet voldoende. Zeker niet als we willen dat leerlingen die vaak gebruiken, in allerlei andere contexten en dat ze gemotiveerd zijn om bepaald intellectueel gedrag te vertonen (bijvoorbeeld kunstwerken onderzoeken vanuit verschillende perspectieven of zorgvuldig nadenken over kunstwerken). (Palmer en Tisham, 2007)	Artful Thinking hanteert een aanpak die is gericht op disposities. Om van leerlingen autonome, alerte denkers te maken, is een dispositie-gerichte aanpak voor het aanleren van denken mogelijk beter op zijn plaats. Dat is een aanpak die de nadruk legt op waarden, opvattingen of overtuiging, betrokkenheid en geloofssystemen als aanvulling op denkvaardigheden. (Palmer en Tisham, 2007) Artful Thinking focuses on a set of six thinking dispositions: questioning & investigating, observing & describing, reasoning, exploring viewpoints, comparing & connecting, and finding complexity. (website Artful Thinking)
Museum Learning Process (MLP)	Manier van leren zoals toegepast op Amerikaanse Museumscholen. Er is sprake van intensieve samenwerking tussen de scholen en de musea. (King, 1998) Het Museum Learning Process (MLP) is een methode waarbij de leerdoelen behaald worden door een combinatie van museumlessen en lessen op school. De methode bestaat onder andere uit zes verschillende strategieën om kritisch te leren denken.	Convinced that the richness of the museum environment would stimulate curiosity and provide opportunities for engaged learning and the sharing of knowledge (...). The mission of the NYC Museum School is to integrate the city's museum collections of scholastic and artistic assets into established curricula to engage students in authentic learning experiences and higher order learning, (website NY Museum School)	MLP is gericht op onderzoeksvaardigheden: observeren (kritisch kijken), vragen stellen, informatie verzamelen, analyseren, presenteren en reflecteren. One of the most salient goals of module is to encourage students to become life-long learning, their interests having been sparked in a powerful way through museum education. The MLP is an effective tool in reaching that goal. (teacher handbook NYC Museum School)